

DALIA STAPONKUTĖ. KALBINIAI IR KŪRYBINIAI DIOGENAI

Perifero graikiškai reiškia judėjimą, susijusį su pernešimu, minties klajone nuo vieno prie kito, abejone, aistringų ginčų ir naujų ribų nubrėžimu... Įpratome suvokti „periferijas“ kaip siauras galimybes, nutolusias nuo „centro“ įvykių, „mažas“ kultūrinės ir kalbinės erdves, retas kalbas, nykstančias tarmes. Taip galvojant yra nemažai tiesos. Ar pati kalba nėra periferija skaitmeninės kultūros pasaulyje? O literatūra? O vertimas? O kalbos menas ir filosofija, viešpataujant naujosioms technologijoms? Pagaliau – pats „centras“. Kas jis? Kur mūsų, mano „centras“? Periferijos yra tai, kas iki galo nepažinu. Nežinomos kalbų, kultūros, mokslo sritys, ir netgi tokie kaitūs reiškiniai kaip žmogiški jausmai, kiekvieno iš mūsų asmeninė patirtis, mano, kaip autorės, išgyvenimai kalbinėse trajektorijose tarp dviejų tėvynių – Kipro ir Lietuvos...

Daugumos pasaulio lietuvių kalbinė ir kūrybinė tapatybė tampa mišri – dviguba, triguba, keliasluoksnė. Lygiai taip ir mano – per du dešimtmečius gyvenimo Kipre ji susilipdė iš kelių. Sykiu tokia tapatybė lieka tik iš dalies išsipildžiusi: „Užaugau Lietuvoje, studijavau filosofiją Rusijoje, gyvenu Kipre, profesiskai brendau kelionėse tarp Kipro, Lietuvos, Graikijos ir Anglijos.“ Kodėl kelionėse? Todėl, kad saloje, mažoje šalyje, nebuvo profesinio pasirinkimo, kurio norėjosi. Man atvykus į Kiprą *gyventi*, nebuvo net universiteto. Ilgainiui ryžausi ieškoti *tarp* šalių. Iš pradžių maniau tai – laikina, tačiau, kaip juokaujama, nieko nėra stabilesnio už laikinumą, ir turbūt nėra didesnės laisvės už pasirinkimo nebuvimą. Nepaisant visko, mano tikroju centru lieka lietuvių kalba, mano namais – Kipras. Deja, pažiūrėkime, su tokia biografija galiu atrodyti diletantėtik lietuvių, tiek kipriečių reikaluose: Lietuvoje – nes nedalyvauju kasdieniame Lietuvos gyvenime; Kipre – nes kipriečių bendruomenei esu atvykėlė iš svetur. Tarp manęs ir aplinkos visur tvyro tam tikras atstumas. Atstumas tapo mano kasdienybe. Jis yra ne saugumo zona, o įtampos laukas, nes bet kas ir bet kada gali pasakyti, kad kalbėdama,

rašydama, kurdama, dirbdama nuotoliniu būdu aš niekuo nerizikuoju, esu saugiuose vandenyse. Bet kas gali pastebėti – kokią teisę iš viso turiu rašyti apie lietuviškus arba kiprietiškus reikalus ir kelti triukšmą? Ar atstumas atveria kokias nors duris? Sunku pasakyti.

Nėra to blogo, kas neišeitų į gera. Atstumas, kitos šalys gali pažadinti kūrybingumą ir sumanumą, kuris šiaip gal ir neprabustų arba susilpnėtų... Galbūt kūryba šiuo atveju yra vienintelės durys. Kūrybinis gyvenimas neišvengiamai veda link atvirumo netikėtumui, nuotykiu ir paradoksui, o atstumas padeda tokius atsivėrimus savyje pastebėti. Jei mėginčiau patalpinti save į Europos periferinį kontekstą, tai, pasitelkdama savo kalbinės ir kultūrinės tapatybės pavyzdį, galėčiau pasakyti: europiečio tapatybė šiandien yra naujo tapsmo, o dar geriau – vertimo, pradžioje; jos laukia ilgas vertimo kelias, kuriuo eidami kažką prarasime ir kažką atrasime. Tos tapatybės didžioji dalis yra mūsų kalba arba kalbos, kurias vartosime ateityje.

Manęs klausdavo: „Kam ta graikų kalba tau reikalinga, kai Kipre visi kalba angliškai?“ Geriau antroji Kipro kalba – turkų, juk didesnė dalis žmonijos kalba turkiškai. Viską lemia skaičiai – pigi filosofija. Pigi, tačiau kartais perkama, nes

perkame irgi skaičiais. Šitaip prieiname prie vertybių nuvertėjimo. Gyvenimas – tai mūsų santykiai. Mūsų santykiai – mūsų likimas. Man svarbu suprasti, ką ir kodėl kalba žmonės, tarp kurių gyvenu. Ir kodėl net sienos kartais kalba jų kalba... „Kodėl Kipre jūs tapatinatės su graikų kultūra?“ Mano atsakymas būna paprastas: kalbu kalba tos bendruomenės, kurioje gyvenu. Aktoriai, kurių profesija mane itin žavi, dirba degant stipriai lempų šviesai. Tik diletantai mėgsta prieblandą. Aš nenorėjau būti savo gyvenimo diletante. Išsisukti nuo savo gyvenimo arba jaustis blogai dėl nežinojimo – tai ne graikiškas *filotimo*, garbinga. Taigi: arba išmokti, arba pasitraukti. Pasitraukti tik gerai pasvėrus, kad pastanga neverta brangaus gyvenimo laiko. Galima, žinoma, apsistoti ties kasdienybės kalba, tačiau ar tai nėra pernelyg įprasta? Ar būtent sustabarėjimas ir kasdienybės banalumas nepaverčia mūsų *emigrantais*?

Mes visi mylime gimtąją kalbą. Išimčių beveik nebūna. Regis, neturėtų būti ir problemų, mokantis kitos kalbos. Gal jų ir nebūtų, jei kalba sietųsi tik su mechanine smegenų funkcija. Būtent kai suvokiame kalbą mokymąsi kaip mechaninį, kai pasitikime technologijomis labiau nei savo smegenimis, tuomet ir kyla problemos. Už kalbos slepiasi stebuklingas jakalbančiųjų pasaulis, kurio tvarka ir sumaištis nebūtinai paklūsta mūsų supratimui. Kelionė prasideda nuo pirmojo žingsnio, kalbos mokymasis – nuo pirmojo vertimo, nuo gebėjimo klausytis ir melodiją skaityti iš natų, – o tai ne tas pats, kas nuspaudus mygtuką girdėti Mocarto *ambientą*. Santuoka su kita kalba nėra mygtuko suteikiama laisvė. Nors niekad nesijaučiau laisvesniu žmogumi nei per pirmąsias graikų kalbos pamokas, tas laisvės laikas truko neilgai. Santuoka su laisve baigiasi, nes nauja kalba pareikalauja atsidavimo, matematinio tikslumo, vertimo. Vertimas yra tarsi meilė per sapną. Galima suprasti žodžių reikšmę, tačiau vertimo kalba jie neskamba. Naujos reikšmės kaip klajoklės ilgai neranda atitiktens mūsų kitoniškoje kalbojautoje, neretai lydėdamos mus į gyvenimą „tarp eilučių“. Aplinka, kurioje gyvename, reikalauja iš mūsų supratimo ir gebėjimo ją „skaityti“, ir ne tik perkeltine prasme. Kiekviena kultūra yra tarsi palimpsestas (irgi graikiškas žodis): senas, pakartotinai naudojamas rašymui pergamentas, kuriame dar įskaitome ir kelis buvusio rašto fragmentus. *Tarp eilučių...* Ne taip jau seniai siųsdavome laiškus į politiškai uždraustas teritorijas, taip pat – artimiesiems užsienyje, ir vadindavome tai „pieno“ laiškais. Vienas tekstas būdavo rašomas įprastu rašalu – cenzūrai, o kitas – plunksna, pamirkyta į pieną. Tarp eilučių – apie tai, ko cenzūrai nereikia žinoti. Pieno raidės išdžiūdavo ir jų nesimatydavo. Tačiau pakėlus prieš šviesą, galėdavai perskaityti tikrąjį tekstą. Kiekviena kalba yra

truputį cenzūra kitai kalbai – kultūriškai, filosofiškai, politiškai...

„Ar galėtumėte išversti mano apsakymą į jūsų nuostabų dialektą?“ – neseniai kreipėsi į mane vienas graikų rašytojas. „Į kokį dialektą?“ – klausiu. „Na į lietuvių, į tą seną rusų dialektą, kuris dabar tapo viena Europos kalbų...“ Sakau, kad tai ne dialektas, o viena iš baltų kalbų. Jis atsiprašė ir pridūrė: „Iš kur man žinoti, kaip ten jūs visi dabar vadinatės?“ Prieš pusmetį Lietuvoje skaičiau mokytojams paskaitą apie graikų literatūrą, ir vienas balsas iš auditorijos paklausė: „Ar jūs neaptikote tarp graikų mūsų pėdsakų?“ „Taip, – atsakiau, – vis daugiau lietuvių gyvena Graikijoje ir Kipre. Niekados dar tiek nebuvo.“ O balsas patikslino: „Na ne, ne tai... Juk mes, lietuviai, ir esame tie senieji graikai, ar ne?“ Klausytojas žvelgė į mane su tokia viltimi, kad turėjau atsakyti kažką panašaus: na taip, visi mes *iš ten...* iš centro, kuris tapo periferija, iš periferijos, kuri galvoja, kad yra centras. Yra toks juokingas graikų posakis: „Graikas yra turkas, kuris galvoja, kad yra italas“...

Kartą peržiūrėjau savo tekstus, parašytus per paskutinį dešimtmetį. Pastebėjau, kad mano tema visados buvo periferijų kultūrinis nerimas, mano, kaip žmogaus, įstrigusio periferijų tunelyje, nerimas. *Kipras-Lietuva* man buvo tarsi upė, kurią reikia įveikti, ir aš nenorėjau nieko kita, tik perplaukusi kristi ant vešlios žolės ir džiaugtis. Vis naujas atsivėrimas abiem kultūroms man buvo svarbesnis už įpročius ir sėslumą. Pradėjusi rašyti ir versti, aš sudėjau ginklus, saugančius mano kultūrinį autentiškumą, ir priėmiau dvigubą tapatybę. Iš tikro mūsų autentiškumas arba „šaknis“ svarbu tik mums patiems. Svarbu žinoti, jei renkiesi gyventi kaip svetimas, tai ir žmonės aplink tave turės gyventi su svetimais.

Kita šalis išmokė mane paklusti jėgoms, kurios yra aukščiau manęs ir nuo kurių priklauso permainingos. Tačiau jei matau permainingas, einančias siaurėjančiu taku, priešinuosi, ir jei lieku visai nesuprasta, suku kitu taku. Niekas nesikeičia greitai, tačiau viskas keičiasi. Lietuva ir Kipras keičiasi kasdien. Keičiasi vietiniai žmonės. Keičiasi atvykėliai, ir vieni jų sieks prisitaikyti, o kiti bet kokia kaina gins savo „šaknis“. Aš nebeklausinėju, kaip anksčiau, ar Kipro visuomenė yra pasirengusi priimti žmones iš kitų šalių. Tai jau vyksta, tai jau tikrovė. Šalia kipriečių saloje nuolatos gyvena virš keturiasdešimt tautybių žmonių. Surasi aplinkui ir rusų, ir kinų, ir arabų įstaigų, ir jau didelė retenybė, jei tave kavinėje aptarnaus graikiškai. Vakarų ir Pietų Europą dabar aptarnauja Rytų Europa netobula anglų kalba. Viskas keičiasi be tikrumo, kad pasaulis vėl nepasuks atgal. Kipro vyriausybė jau vadovauja kosmopolitinei šaliai, aš gyvenu kosmopolitiniame

rajonėlyje. Vaistinė šalia mano namų priklauso egiptiečiams koptams, iš kurių sužinau paskutines Egipto naujienas. Sirai netoliese turi daržovių krautuvę ir restoraną, kurio veiklą Europoje legalizavo vedę latves. Meilė irgi keliauja. Bulgarė prekiauja suknelėmis, duonos kepykloje dirba rumunai, kitame name gyvena britė su šunų šeimyna. Kolegiją už mano namų kampo krizės metu nupirko amerikiečiai ir pavertė nuotolinio mokymo centru. Bičiulė iš Lietuvos, skubiai išvykdama iš Kipro, paliko man prie durų *Ikea* spintą. Tokie pokyčiai Kipre vyko iš lėto, tarsi šalis būtų snaudusi, ir staiga – bam: man be geriant kapučino kavą toje pačioje kavinėje už kampo, prabėgo du dešimtmečiai... Tačiau visa tai yra kasdienybė. Ji, kaip ir naujosios technologijos, priglaudžia įvairias tautybes ir nepaiso kilmės ar išsilavinimo.

Tose srityse mažiau svarbus kalbos menas, nes su kalbos menu prasideda mokslas, politika, literatūra. Užsienietį į tokį vietinės bendruomenės gyvenimą įleidžia retai ir tik už didelius nuopelnus. Ar mums, keliaujantiems profesijų žmonėms, tai neturi rūpėti? Ar mes galime ką nors pakeisti? Turbūt taip, nors sunku įeiti į kambarį užrakintomis durimis ir uždaroms bendruomenėms daryti

įtaką iš išorės. Pokyčiai ateina tik tuomet, kai žmonės patys ima abejoti savimi ir klausinėti, ar tikrai mes judame teisinga kryptimi ir ką reiktų daryti. Ko atsakymas skambės *mums gerai, kaip yra*, tol aplinka sunkiai priims permainas.

Kartais pagalvoju, įdomu, jeigu pradėčiau rašyti kita, ne gimtąja kalba, ar šitaip atsiskleistų mano kitoks aš? Tai – vis gilėjantis manyje susidvejinimas ir susirūpinimas, kuria kalba *dabar* mane geriau supranta žmonės ir mano vaikai. Pasaulis būtų paprastesnis, jeigu kalba ar net dvi galėtų išreikšti viską, ką norime pasakyti. Štai jis, pasaulis, kurį galima išreikšti žodžiais, o štai kalba. Dvikalbiai, mišrios šeimos, vaikai... Ar jie turi „centrą“? Jei ne, tai ar centro neturėjimas yra jų privalumas, ar trūkumas? Tėvams, turėjusiems „vienkalbę“ vaikystę, dvikalbių vaikų kitoniškumas gali kelti nerimą. Tačiau dvikalbiai vaikai nardo po skirtingas kalbines erdves, nejausdami nei įtampos, nei žlugdančio skirtumo, nei ypatingo prieraišumo vienai kalbai. Nuo pat mažumės dvikalbių vaikų gyvenimo palydovas – *eklipsė*. Viena kalba trumpam užtemdo kitą, kad vėl išsiskirtų. Žaisdami tokie vaikai kartais sutrinka: „Kaip mes kalbame? Kaip mama? Ar kaip tėtis?“ Jų erdvė – ne viena, o dvi ar kelios kalbos. Jei sakome, jog gyvenamoji vieta stipriai veikia vieną iš vaiko kalbų, tai pirmiausia dėl to, kad vietos tikrovėje nėra žodžio „daiktinių įrodymų“. Ką Viduržemio uolų peizaže gyvenančiam lietuviškos vaikui reiškia „pieva“, „rasa“, „sniegas“, „pūga“, „varveklis“, „ežeras“? Ne nostalgiją vietai ir ne egzotišką gamtą, o magišką tikrovę ir žaidimą kalbų lauke, kai žodis yra tik garsas, melodija, mamos arba tėvo tokata ir fugato... Ir vis dėlto – ko siekiame, apsisprendę mokyti savo vaikus lietuvių kalbos svečioje šalyje? Ar norime, kad jie skirtųsi iš kitų? Gal ir norime, bet ar jie šito nori? Turbūt ne, bet kito pasirinkimo kartais nėra. Kita vertus, tokie vaikai turi dar vieną tėvynę. Šito nebūtų be lietuvių kalbos žinių. Vertimas svarbus, tačiau jis nedovanoja tėvynės taip, kaip kad originalios kalbos vartojimas. Tokie vaikai gal ir netampa lietuviais, jie – diogeniški, stojantys vienodai už vieną ir kitą tėvynę.

Lietuvoje dažnai klausdavo, ar būčiau rašiusi, vertusi ir šiaip susidomėjusi tokia tarpine erdve kaip literatūra, jei negyvenčiau užsienyje? Kai kas pridurdavo: „Tau paprasčiausiai pasisekė, kitaip būtumei niekas...“ Tokie pastebėjimai gali trikdyti, tarsi siūlytume melą, kuris vėliau išnirs dienos švieson. Gal šiek tiek ir pameluojame, nes esame diogeniški, bet kūrybai juk būtina išmonė. *Diogenai* – dvigubos tapatybės žmonės... Galbūt opiausia mūsų, Europos periferijų, problema yra mūsų žmogus, nespėjantis atsigausti ir sustiprėti nuo vienos pokyčių bangos iki kitos, keliaujantis tarp kelių tėvynių, prisiekęs nomadas. Lietuvoje iš pirmo

žvilgsnio tas žmogus atrodo nelaimingesnis nei derėtų, o Kipre atvirksčiai – laimingesnis nei reikėtų. Skirtingas laimės matas nekeičia esmės. Mažų, paribiuose išikūrusių šalių istorijos turi panašumų: nepraeina nė viena karta, ir į tuos kraštus kas nors „pasikėsina“, ir jie gina save kaip diogenai su stipria aistra – gintis. Nuo gynybos iki pasidavimo – akies mirksnis, ir pavargę gintis mes kartais linkę ne galynėtis, o pasiduoti. Mes, naujieji Europos kraštai, gyvename nežmonišku ritmu, šuoliais – nuo vienos ribinės situacijos prie kitos. Nuo šito kartais nukenčia ir mūsų kalbos menas, užmarštin iškeliauja mūsų istorinės pamokos ir pasitikėjimas savimi... Būna, kad rimtai imame žiūrėti tik į pranašus. Vis dėlto, be mūsų Europa ir pasaulis neturėtų nuoseklios daugiakalbystės politikos, nei daugiau vertimų ir kūrybos, nei išsamios Žmogaus teisių deklaracijos...

[Dalia Staponkutė](#)

Autorės nuotraukos iš Ispanijos ir Pakistano

„Pasaulio lietuvis“, 2014 m., nr. 05/527.